

LUCIAN LEUȘTEAN

Trianon – történelem és propaganda*

Nemrég mutatták be különböző erdélyi városokban (rögtönzött körülmények között) a *Trianon* című filmet, e kétes minőségű dokumentumfilmet és közepes propagandaterméket. Kétes minőségű dokumentumfilm, mert a 19. század utolsó évtizedeinek és a teljes 20. századnak a magyarok és szomszédaik számára releváns történelmi eseményeit egyoldalúan és szörnyűségesnek mutatja be. Közepes kaliberű, ha az ezzel kapcsolatos magyar propaganda hagyományaihoz viszonyítjuk, hiszen a magyarok a trianoni szerződés újragondolására vagy eltörlésére irányuló tevékenységek közül mindig a propagandában voltak a legjobbak. Koherenciáról és következetességről tettek tanúbizonyságot, nagy pénzüsszegeket és hatalmas képzelőerőt fektettek be, találékonyak voltak, és – elképzeléseikhez ragaszkodva – kevés skrupulust és tartózkodást tanúsítottak: egyetlen módszerről sem mondtak le, amely céljaik elérésében segítséget nyújtott volna. Ennek a hatalmas méretű propagandának – legalábbis a két világháború között – a régi Magyarország területének visszaállítása volt a célja a trianoni szerződés újragondolása révén. A revizionista propaganda államügy volt Magyarországon, még ha időnként nem hivatalos eszközökkel folyt is. Abból a premisszából indultak ki, hogy előbb vagy utóbb mindennek megszaz az eredménye.

A filmben a legsokkolóbb az állandóan jelenlévő patetizmus, amely időnként dühödt borzadályba csap át. Minden hang és kép túl éles: a harangszó, a versek, a hazafias menetelések, az égő gyertyák, a sírok és

* Lucian Leuștean PhD, egyetemi docens, az Alexandru Ioan Cuza Egyetem (Iasi) Zsidóságtörténeti és Hebraisztikai Kutatóközpontjának igazgatóhelyettese. Kutatási területe a 20. századi egyetemes történelem. Főbb munkái: *Románia, Magyarország és a trianoni béke 1918–1920* (Polirom, Iasi, 2002.); *Románia és Magyarország az Új Európában 1920–1923* (Polirom, Iasi, 2003.) – ezekről a *Múltunk* későbbi számában közlünk recenziót. 2005-ben a külügyminisztérium államtitkára lett. Jelen írása a *Curentul* című romániai lap 2005. január 22-i számában jelent meg.

így tovább. Ugyanakkor meglepő keveréke a nemzeti mazochizmusnak („1867 óta a nemzeti öntudat a kapitalizmus és a liberalizmus miatt folyamatosan gyengül”; „Károlyi Mihály és Kun Béla tönkretették az országot”; „a kapitalizmus, az individualizmus és a szabadkőművesség miatt a magyar nemzet eltért a reformkonzervativizmustól, lealacsonyította nacionalizmusát, megfertőzte a szociáldemokrácia, a marxizmus, a leninizmus és a polgári radikalizmus” stb.), valamint a környező és képzelt ellenségeket illető, egyáltalán nem eufemisztikus szemrehányásoknak („nem szerettek minket soha, másak vagyunk, nem értik a nyelvünket”; „féltékenyek voltak gazdag országunkra”; „...a Kisantant országai és azok, melyek számára előnyös volt a Trianoni Szerződés, most is olyan korlátok közé szorítják Magyarországot, amelyekből saját erőnkől nem tudunk kitörni”, és más ehhez hasonlók). Az önostorozás, az ellenségekre szórt átok, a nemzeti messianizmus („halálból tértünk vissza, a nemzet halálából”), a nem cselekvés hibáztatásának („akik hallgattak, Trianon cinkosaivá váltak”) keveréke nehezen hihető az új ezred elején, a jelenlegi Európa és a világ összefüggéseit ismerve. Mégis, ez csak azok számára érthetetlen, akik nem vesznek tudomást arról, mit jelentett Trianon a magyar nemzetnek, és nem ismerik vagy nem értékelik a magyar származású amerikai történész, George Barany szavait: „A magyar nacionalizmus... amennyire változik, annyira ugyanolyan marad.”

Egy „előreláthatatlan” kataklizma

Az 1918–1920 közötti időszak a magyarok nagy része számára egyenesen megmagyarázhatatlannak, előreláthatatlan összeomlásnak tűnt – azért, mert (néhány elszigetelt kivételt nem számítva) a magyar kulturális és politikai elitnek a magyar néphez szóló, az 1867 és 1914 közötti időszakban kitartóan ismételt üzenete meghallgatásra talált. Az 1867-es „kompromisszumot” átmeneti állapotként ábrázolták, amelyre csak a magyar újjászületés érdekében került sor. Az országon belül és kívül érvényesítendő magyar érdek eszköze volt, amely érzékelhető gazdasági eredményeket és az európai politikában ráadásul túldimenzionált befolyást hozott Magyarország számára. Sőt, ennél is továbbmenve, a magyar vezető körök a dualista berendezkedéshez dinamikus szemlélettel viszonyultak: azt a reményt táplálták, hogy egy napon a hatalmi központ Bécsből Budapestre kerül.

A magyar nemzet újjászületésének egyik alapfeltétele Magyarország területi integritásának „fenntartása” volt. Ez a magyar vezetők felfogá-

sában azt jelentette, hogy minden területnek, amely egykor a magyar koronához tartozott, függetlenül annak nemzetiségi összetételétől, örökre Szent István királysága alkotórészének kell maradnia. Ez a magyar terület, „egy ideális földrajzi egység”, egyetlen nemzet lakhelye volt – a magyaré. Minden más nemzetiség csak betolakodóként szerepelt, később érkezett, kulturális alsóbbrendűsége nyilvánvaló volt – és ez nem adott e nemzetiségeknek alapot arra, hogy a magyar nemzet területének integritására törjenek. Vagy, ahogyan Nicolae Iorga fejezte ki: „Az eredmény az egységes magyar nemzet fogalma lett, amelyben a más nációk lehetnek vlah vagy német »ajkúak«, de a lélek csak a domináns nemzet privilégiuma.” A magyaroknak „történelmi” küldetésük volt: a kereszténység védelme a tatárok, a törökök, a szlávok (és utólag a bolsevikok) ellenében is, ami az etnikai természetűeken túlmutató szellemi-történelmi jogokat biztosított számukra. Ez a magyar politikai nemzet régi fogalmához való visszatérést jelentette: a nemzet egy morális és kulturális kategória, amelynek semmi összefüggése sincs tagjainak etnikai hovatarozásával, akik közül sokan tartozhattak más népekhez; vagyis egy soknyelvű és többfajú nemzetről volt szó.

Ilyen körülmények között nem meglepő, hogy az első világháború utáni Magyarország minden vezetője – radikálisok, pacifisták, szocialisták, kommunisták, konzervatívok vagy legitimisták, forradalmárok vagy ellenforradalmárok – külpolitikájukban egy közös célt követtek: Magyarország területi egységének megőrzését/újraalkotását. A magyar nép valószínűleg vissza is utasította volna a külpolitika bármilyen más alapvető célját.

Az 1918. október 30–31. éjszakáján Budapesten lezajlott, úgynevezett őszirózsás forradalom azt a Magyar Nemzeti Tanácsot juttatta a hatalomhoz, amelynek vezetője Károlyi Mihály gróf volt – egy olyan személyiség, aki az előző években pacifista, németellenes és antantpárti érzelmeiről tett tanúbizonyságot. A magyarok nagy része azt remélte, hogy a győztes nagyhatalmak szimpatizálni fognak a Károlyi-kormány demokratizmusával és a wilsoni elvekre való hivatkozással, és – hogy egyetértésüket kimutassák – előnyös módon húzzák meg Magyarország új határait. Maga Károlyi is azt a reményt táplálta, hogy egy független Magyarország létrehozása révén képes lesz biztosítani a különböző nemzetiségek lojalitását, megvédeni a „történelmi” határokat, és elnyerni a szövetségesek támogatását. Mégis mindhárom területen kudarcot vallott. A nemzetközi valóság esélyt sem adott az ezekhez hasonló illúzióknak. Az antant-hatalmakat lényegesen kevésbé érdekelte a kormány demokratikus jellege, mint az a tény, hogy Magyarország a vi-

lágháború vesztesei között volt. A Károlyi-rezsimre tehát már a kezdetektől úgy tekintettek, mint egy erkölcsi szempontból kompromittált rendszer utódjára. Mindennek a következménye az lett, hogy alig néhány hónapon belül, az 1918-as év végén és az 1919-es elején Románia, Csehszlovákia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság elfoglalta a követelt területeket, a magyar kormány összeomlott, helyét pedig a bolsevik Kun Béla által irányított koalíció vette át.

Kun Béla, a budapesti bolsevik kormány valódi vezetője, akárcsak előtte Károlyi Mihály, az ország vezetésének lehetőségét a külpolitikai helyzet miatt kaphatta meg. Lenin bizalmasa lévén nagyon valószínűnek tűnt, hogy kicsikarhatja Szovjet-Oroszországtól azt, amit Károlyi nem kapott meg a nyugati hatalmaktól, vagyis a magyar külpolitika egyértelmű támogatását. Bárhogyan is, a külügyekkel megbízott népbiztosként Kun Béla nem változtatta meg – nem is tehetette – a magyar külpolitika alapvető célját: a történelmi Magyarország területi integritásának fenntartását. Addig örvendhetett népszerűségnek, amíg fenn tarthatta a látszatot, hogy lehetősége van elérni a célját; a nép és a hozzá közel állók bizalmát akkor veszítette el, amikor nyilvánvalóvá vált: Lenin nem nyújthat mást, mint bátorításokat és „elvtársi üdvözléseket”. A románok 1919. júliusi megtámadása öngyilkos döntésnek tűnik, de ez volt az egyetlen lehetőség – másként akár belső fordulat, akár külső beavatkozás révén, de hamar eltávolították volna a hatalomból.

Végül a Horthy-rendszer, amely már 1919 őszén hatalomra jutott, de csak 1920 januárja után tudott megszilárdulni, magával hozta a „fehérterror”, a szomszédokkal való rendkívül feszült viszonyt, a Habsburg-restauráció kísérleteit, valamint különböző revizionista és irredenta akciókat. A trianoni szerződés 1920. június 4-i aláírása, és ennek az ősz folyamán a magyar kormány általi ratifikálása nem vezetett a szomszédokkal való viszony normalizálásához, csak a nyílt és egyértelmű konfrontáció olyasvalamivé alakulásához, amit „hidegháborúnak” nevezhetünk.

„Néma gyermeknek anyja sem érti a szavát”

Trianon – vagy, ahogyan még nevezték, „az új Mohács” – sötét kétségbeesésbe sodorta a magyar nemzetet. A fájdalmat csak annak a reménynek az ébrentartásával lehetett tompítani, hogy a szerződés nem szólhat örökre, előbb vagy utóbb módosítani fogják. A magyarországi gyermekek milliói imádkozták el naponta a „Magyar Hiszekegyet”: „Hiszek egy Istenben,/ Hiszek egy Hazában,/ Hiszek egy isteni örök igazságban,/

Hiszek Magyarország feltámadásában”; a két háború közötti első évek jelmondata a magyar állam számára ez lett: „Csonka Magyarország nem ország, Egész Magyarország Mennyország!”; a budapesti pincérek minden számlához hozzáírtak egy koronát „a szülőhazájukból magyar hazafias érzelmeik miatt elüldözöttek megsegítésére”. A budapesti vezetők a környező országokban maradt magyaroknak is ugyanezeket az üzeneteket küldték azzal a céllal, hogy még jobban felerősítsék a Vajdaság, Szlovákia és Erdély volt urainak végtelen frusztrációját.

Egyetlen magyar vezető sem engedhette meg magának, hogy figyelmen kívül hagyja a magyar nemzet érzelmeit mindazzal kapcsolatban, ami 1918–1920 között történt, és amelynek csúcspontját a trianoni szerződés aláírása jelenti. Nem osztom azt a véleményt, hogy a magyar nemzet nagy része kevésbé érdeklődött volna az első világháború Magyarországot érintő következményei iránt, és hogy igazából csak a magyar arisztokraták voltak érintettek (és egyben hangos ellenzők) a nagyiparosok, a bankárok, katonatisztek és kismemesek mellett. Ellenkezőleg, az a véleményem, hogy teljes egyetértés volt Magyarországon a trianoni béke gyűlölete tekintetében. Másképpen kifejezve, ebből a szempontból kétirányú kapcsolat alakult ki a magyar elit és a népesség nagy többsége között. Egyrészt a hatalmasságok – akik valóban Trianon legnagyobb vesztesei között voltak, gazdasági szempontból mindenképpen – még ha akartak, sem tudtak volna lemondani a békeszerződés elítéléséről és megváltoztatásának kísérletéről. Azt kockáztatták volna ezzel, hogy árulóknak, az ellenség bérenceinek, vagy az 1918–1919-es baloldali kormányok szimpatizánsainak bélyegzik őket – és ez utóbbiakat majdnem mindenki felelősnek tekintette az ország szerencsétlen sorsáért. Másrészt a „közmagyarok” minden bajuk okát Trianonra vezették vissza. Azt gondolták, hogy azért rosszul öltözöttek, éhesek és munkanélküliek, mert Trianon igazságtalanul bánt el velük. A „rabszolgaságba taszító” szerződés elleni kampánynak nem volt szüksége túlságosan a szélsőséges lázítókra. Kétségtelen tény ezek létezése, mint ahogy az is, hogy a kormány komolyan belekeveredett a revizionista és irredenta tevékenységekbe. Mégis, nehéz elképzelni, hogy ezek ennyire kiterjedtek lettek volna, ha nem örvendenek tömeges népi támogatásnak.

Ezekben a két háború közötti években – de később is – majdnem minden magyar teljes szívvel hitt abban az igazságban, amelyet a „Néma gyermeknek anyja sem érti a szavát” közmondás szemléltet. Következésképpen kollektív döntés volt a fájdalom szavát tétele, a gyűlölet kimutatása, illetve a minden téren és minden eszközzel folytatott harc a trianoni béke támogatói/kedvezményezettjei ellen és az első világhábo-

rú végén a magyar nemzet felett kimondott ítélet (mindenekelőtt területi tekintetben való) megmásításáért. Az e cél érdekében felhasznált módszerek és utak sokaságából néhány fontosabbat érdemes megemlíteni: az országban és külföldön folytatott magyarányú revizionista propaganda, a szomszédos országok ellen szervezett irredenta és kémkedési akciók, a Trianon-revízió nemzetközi támogatásának elérését elsődleges célul kitűző magyar diplomácia, és a hadsereg felkészítése a revizionista célok fegyveres konfrontációval való elérésére.

Egy ehhez hasonló erődemonstráció esetében elkerülhetetlen volt, hogy ne érkezzen válasz azoktól, akik felé a magyar revizionista tevékenység irányult. A román válasz – a csehszlovákhhoz és a jugoszlávhoz hasonlóan – a magyarral ellenkező célokat és tevékenységeket foglalt magában: anti-revizionista propagandát, ellenkémkedést, az irredenta akciók felderítését és felszámolását, antirevizionista diplomáciát, valamint katonai felkészülést a magyar hadsereg és esetleges szövetségeseinek támadása ellen.

„Jobb egy szörnyű vég, mint egy végtelen szörnyűség”

Visszatérve a *Trianon* című filmre, azt hiszem, az alapjában véve egy rendező (Koltay Gábor) kétségbeesett panaszkodása azok közreműködésével, akik ebben a filmben kifejezték véleményüket Trianonnak Magyarországra és a magyarokra gyakorolt hatásáról (Csurka István, Duray Miklós, Fejtő Ferenc, Glatz Ferenc, Nemeskürty István, Pozsgay Imre, Raffay Ernő, Szervátiusz Tibor, Tőkés László). Végző soron magyarok egy csoportjának kétségbeesett jajkiáltása, akik megértették, hogy a trianoni békét végül is „jövőhagyták” a nagyhatalmak, Európa, a civilizált világ, mindazok, akik számítanak – vagyis a Történelem. Az egész dokumentumfilm elvesztegetett vagy eléggé ki nem használt lehetőségek, az egyes magyar vezetők téves döntéseinek felsorolásából áll: hibáztak, amikor az első világháború előtt megbíztak a kozmopolita liberalizmusban; rossz táborot választottak a világháborúban; az országot 1918–1919 között vezető baloldali csoportok romlásba vitték Magyarországot; a két háború közötti időszak szélsőjobboldala „Versailles”-ből és „Trianon”-ből eredeztethető; sajnálatos módon a Magyarország számára kedvező 1938–1941-es területi revíziók olyan nagyhatalmak segítségével következtek be, amelyek azután a második világháború vesztesei közé kerültek; a háború utáni remények alaptalannak bizonyultak; a kommunista megszállás levette a napirendről a Trianonnal összefüggő kérdéseket; 1956, a magyarok nemzeti felbuzdulása nyilvánvalóvá tette a Nyugat

árulását, hiszen megengedték a szovjet ellenőrzés fenntartását és ilyen módon megszabadultak Trianon problémájától.

A lista folytatható, de a film résztvevőinek és készítőinek véleménye szerint a legnagyobb elvesztett alkalom kétségtelenül az 1989-es volt. A filmben megjelenők közül a legvehemensebben és leginkább neheztelően Tókécs László fogalmaz: „1989-ben kellett volna újra elővenni a trianoni békeszerződés kérdését, és ez Erdély visszacsatolását jelenthette volna...” Szintén a református püspöktől származik a legharciasabb mondat is: „Amíg nem vizsgálják újra Trianont, nem helyezik azonos kontextusba a népiirtásokkal, a holokauszttal, addig nincsen reális esélyünk a változásra.” Nem csak a huszadik századi történelem nagy bűntetteinek trivializálásáról és relativizálásáról van itt szó, de egy végletekig vitt énközpontúságról is. Senki nem utasíthatja el a szenvedéshez való jogodat, de azt hinni, hogy az egész emberiség számára kötelezővé teheted a fájdalmad, fölösleges pöffeszkedés, egy mindig is életképtelen tervbe való nevelésbe belemeredés.

A „frusztráció nacionalizmusának” olyannyira magyar jelensége, amelyet a film ábrázol, egyes magyarok nagy jelenkori csalódásából származik: Európát már nem érdeklik az exkluzivista autonómiák, a mesterséges szegregációk és a fölösleges elszigetelődések. Nem véletlen az Európa-ellenes, antikapitalista, a szó tágabb értelmében vett antiliberális hangok túlsúlya ebben a propaganda-dokumentumfilmben. Az európai integrációt mint a nemzeti öntudatot feloldó globalizációt fogják fel. Még ennél is rosszabb számukra, hogy éppen Magyarországon, a magyarok között sincs már helye egy kizárólagosan a „Trianon-szindrómára” alapozott diskurzusnak. És vannak olyanok, akik ebben saját létezésük értelmét látják elveszni. Nem lehet már mindent Trianon hatásaival magyarázni.

A román reakciónak egyfajta visszafogott együttérzésnek kell lennie: minden fájdalmat tisztelni kell, de a fertőző betegségek esetében kötelező a karantén. A nacionalizmus, még a „nagy csalódások” magyar nacionalizmusa is, ellenhatásként egy gyógyító szerepű román nacionalizmust vált ki. Ez egy nemzeti organizmus immunrendszerének természetes reakciója.

Fordította: *Miklós Kata Ágnes*